
Ігор МРАКА

к.і.н., доцент
Львівський національний
університет
імені Івана Франка

**“ЯКЩО ЗДАСТЕ ЛЬВІВ НАМ, ТО ЗАЛИШИТЕСЯ У ЄВРОПІ, ЯКЩО
Ж ЗДАСТЕСЯ БІЛЬШОВИКАМ, ТО НАЗАВЖДИ ПЕРЕЙДЕТЕ ДО
АЗІЇ”**

Стаття присвячена обороні Львова від німецьких військ, яка тривала протягом 12–22 вересня 1939 р. На основі опублікованих та архівних документів висвітлено останні дні оборони Львова, спроби німецьких військ хоча б на короткий час увійти до міста, незважаючи навіть на те, що вже було прийнято рішення на найвищому рівні про їхнє відведення. На зустрічі, яка відбулася 21 вересня, німецьке командування устами свого парламентаря востаннє, але безуспішно, переконувало поляків капітулювати перед ними. Момент зустрічі відображає публікована фотографія. Коментарі, зроблені Вітольдом Ліс-Ольшевським, відтворюють обставини зустрічі, імена її безпосередніх учасників і зміст розмови. Водночас документ відтворює атмосферу, що панувала серед вищого офіцерського складу, рядових солдатів у ті останні дні оборони Львова.

Ключові слова: Львів, польська армія, німецька армія, Червона армія, облога/оборона.

Нападом Німеччини на Польщу 1 вересня 1939 р. розпочалася Друга велика війна в Європі, яка за лічені дні зробила Львів одним з епіцентрів воєнного протистояння. У перші дні військам Вермахту вдалося розгромити значні сили супротивника, паралізувати організований опір польської армії і просунутися вглиб Речі Посполитої. Вже 11 вересня війська XVIII армійського корпусу генерал-лейтенанта Е. Баєра захопили Самбір, звідки відкривався шлях на Львів. Розвіддані авіації вказували, що дорога на “місто Лева” вільна. У цій ситуації 12 вересня о 7.45 генерал-майор Л. Кюблер видав наказ “якнайшвидше наступати на Львів”, сподіваючись сходу захопити місто. За словами польського дослідника Аполоніуша Завільського, захоплення Львова мало для німців не тільки військове, а, передусім, пропагандистське значення, оскільки констатувало б мілітарну поразку Польщі¹.

Ядром наступу на Львів став моторизований полк полковника Фер-

¹ Apoloniusz Zawilski. *Bitwy polskiego września*. (Kraków, 2009), 483.

динанда Шернера. Після короткої наради Ф. Шернера з підлеглими командирами в ратуші Самбора, о 10.00 передові загони вирушили на Львів. Дорогою німецькі військові не зустрічали організованого опору. Винятком стали сутички в районі Рудок та села Мальованка біля Любіня Великого. Відтак, згідно з німецькими джерелами, передові загони увійшли до Львова десь між 14.00–15.00, однак їм не вдалося просунутися вглиб міста, досягнути костелу Св. Єльжбети, захопити залізничний вокзал², про що першим написав учасник оборони Казімеж Ризінський³, а вслід за ним згодом повторювали польські і українські автори⁴.

12 вересня після обіду до Львова прибув Л. Кюблер. Оцінивши оперативну ситуацію, дані аеророзвідки, він визнав, що захопити місто сходу не вдалося. Тому було прийнято рішення чекати підходу основних сил дивізії. Так як ефект несподіванки фактично було втрачено, то німецький генерал опинився перед дилемою, чи вартувало штурмувати місто і захопити його ціною великих втрат. Л. Кюблер вирішив розпочати блокаду. Аби унеможливити удар на Львів з боку Перемишля, вирішено сконцентрувати чималі сили на заході, по-друге, зайняти висоти в районі Збоїщ, що дозволяло контролювати північну частину міста⁵. Так почалася облога міста, яка тривала до 22 вересня.

17 вересня 1939 р. нападом на Польщу, СРСР розпочав реалізацію домовленостей, досягнутих з Німеччиною 23 серпня, відомих як пакт Молотова-Ріббентропа. “Визволення” Західної України проводилося силами Українського фронту в складі Шепетівської, Волочиської, Кам’янець-Подільської армійських груп⁶. На львівському напрямку наступала Волочиська (Східна) армійська група, яка, відповідно до директив командування Київського особливого військового округу, в три етапи, найпізніше до 28 вересня, повинна була вийти до демаркаційної лінії. На першому етапі (17 вересня) передбачалося захопити Тернопіль, другий етап – 18–22 вересня – Львів і прилеглий район, третій

² *Obrona Lwowa 1939*. Т. 1: Dokumenty 1–16 września. (Warszawa, 2018), 20–25.

³ Kazimierz Ryś. *Obrona Lwowa w roku 1939*. (Palestyna, 1943), 8.

⁴ Wojciech Włodarkiewicz. *Lwów 1939*. (Warszawa, 2003), 80; *Історія Львова*. У трьох томах / Редакція Я.Ісаєвич, М.Литвин, Ф.Стеблій. Т.3: листопад 1918 – поч. XXI ст. (Львів, 2007), 165.

⁵ *Obrona Lwowa 1939*. Т. 1, 27.

⁶ 26 липня 1938 р. наказом Народного комісаріату оборони СРСР № 0152 Київський військовий округ перейменовано на Київський особливий військовий округ (КОВО) до якого увійшли чотири армійські групи (АГ), що включали в себе війська, установи і заклади на певній території: Житомирська на базі 8 стрілецького корпусу (СК) (Чернігівська, Київська, Житомирська обл.), Вінницька – на базі 17 СК (Вінницька та Кам’янець-Подільська обл.), Одеська – на базі 6 СК (Одеська, Миколаївська обл., Молдавська АРСР). 11 вересня 1939 р. напередодні нападу на Польщу на базі КОВО створено Український фронт під командуванням командарма 1-го рангу Семена Тимошенка. З 16 вересня до складу Українського фронту увійшли Шепетівська (до 16 вересня Житомирська АГ), Волочиська (Вінницька АГ) та Кам’янець-Подільська (Кавалерійська АГ) армійські групи, які “визволяли” Західну Україну. До кінця вересня 1939 р. назви АГ змінювалися. Так, Шепетівська АГ 18 вересня перейменована на Північну АГ, а 28 вересня – на 5-ту армію. Волочиська АГ 24 вересня перейменована на Східну АГ, а 28 вересня – на 6-ту армію, і нарешті Кам’янець-Подільська АГ 24 вересня перейменована на Південну АГ, а 28 вересня на 12-ту армію. Одеська АГ участі у вересневій кампанії не брала.

етап (23–28 вересня) – вихід до демаркаційної лінії, визначеної пактом Молотова–Ріббентропа⁷.

Згідно зі звітом командування, Східна група (згодом 6-а армія) 17 вересня без особливих труднощів оволоділа Тернополем і прилеглими районами. 18 вересня о 9 годині в розташування 2 кавалерійського корпусу, який проводив переправу через річку Серет, прибули корпусний комісар Володимир Миколайович Борисов і начальник штабу Українського фронту Микола Федорович Ватутін, які в усній формі поставили командуванню корпусу наступне завдання: “виділити в окремі ешелони зі складу корпусу усе, що гальмуватиме його просування (несправні автомобілі, перевтомлені і хворі коні і ін.) і форсованим маршем направити корпус на Львів, щоб оволодіти ним у взаємодії з танковою групою, що діяла південніше”⁸.

Однак через об’єктивні причини повна реалізація цього наказу стала неможливою, оскільки 5 кавалерійська дивізія (КД) до вечора 18 вересня брала участь у роззброєнні польських військ у Тернополі, а 24 танкова бригада (ТБ) не рушила з місця через брак пального. Врешті-решт о 22 годині на Львів вдалося відправити близько 600 червоноармійців на автомобілях та неповний танковий батальйон з 24-ї ТБ під загальним командуванням командира 5-ї КД Якова Шарабурка. Вони розраховували, як згодом вказував у звіті командир 6-ї армії П. Голіков, “несподіваним ударом захопити місто Львів”⁹.

Власне в цей момент відбувалася нарада в штабі оборони міста, де генерал Владислав Лянґнер, як і інші офіцери, опинились перед вибором – залишити місто і пробиватися на південь в напрямку до Угорщини чи продовжувати оборону, очікуючи допомогу військ генерала Владислава Соснковського. Водночас, стверджує польський дослідник Войцех Влодаркевич, В. Лянґнер розглядав ймовірність капітуляції перед німцями¹⁰, до чого також схилилася незначна частина оборонців міста¹¹. Ситуацію ускладнювала звістка, отримана близько 22 години, про вимарш червоноармійців з Тернополя в напрямку Львова і доволі швидкий темп їхнього просування¹². Врешті-решт, радіоповідомлення ген. Соснковського, надіслане пополудні 18 вересня, про намір пробиватися з підлеглими йому дивізіями до Львова, схилили ген. В. Лянґнера далі обороняти місто.

Вранці 19 вересня загін Я. Шарабурка зупинився в районі колонії Унтерберґен (сьогодні в складі села Підгірне Пустомитівського району). Захопити Львів зненацька не вдалося, оскільки місто вже було оточене німецькими військами. До вечора в район Унтерберґена підійшли 10-а

⁷ *Centralne Archiwum Wojskowe Wojskowego Biura Historycznego im. gen. broni Kazimierza Sosnkowskiego* (Далі–CAW), zesp. WKA.VIII.800.7 (Sztab Frontu Ukraińskiego), sygn.26, k.2.

⁸ Ibid. k.4.

⁹ Ibid. k.5.

¹⁰ Włodarkiewicz W. Lwów 1939. S.174.

¹¹ Мрака І. Роздуми на тему оборони Львова (фрагмент спогадів Яна Роговського) // Україна–Польща: історична спадщина і суспільна свідомість. 2016. № 9. С. 229–247.

¹² Wojciech Włodarkiewicz. *Lwów 1939*, 175.

і 38-а ТБ. Основні ж сили корпусу до кінця дня 19 вересня вийшли в район Яричів–Борщовичі–Білка Шляхецька (суч. Верхня Білка)–Германів (суч. Тарасівка)–Вижняни–Задвір'я. Протягом 20 вересня частини корпусу готувалися до наступу на Львів, який заплановано розпочати 21 вересня спершу о 9.00, а згодом перенесено на 14.00¹³.

Однак увечері 19 вересня німці зажадали відвести радянські частини з району Унтербергена на кілька кілометрів на схід. У свою чергу радянська сторона категорично відмовилася відводити свої війська, а також вимагала очистити підступи до Львова зі сходу і не розпочинати штурму міста. Апогей напруги сягнув 20 вересня, коли німці надалі вимагали відвести радянські частини і навіть поширювали слухи про захоплення Львова. Врешті-решт пізно ввечері 20 вересня німецьке командування розпочало відведення військ, а їхні позиції займали радянські частини¹⁴. Це стало результатом оперативної роботи німецько-радянського штабу у Москві та генеральних штабів вермахту і Червоної армії¹⁵.

Відступ з-під Львова з розчаруванням був сприйнятий німецьким командуванням. Начальник генштабу сухопутних військ вермахту генерал Франц Гальдер 20 вересня 1939 р. занотував у щоденнику: “Вирішено: росіяни займуть Львів. День ганьби німецького політичного керівництва. Остаточне визначення демаркаційної лінії. Сумнівні питання залишилися відкритими. Не повинно статися жодного загострення політичної ситуації. “Остаточна лінія по річці Сян”¹⁶.

Однак 21 вересня, неочікувано для поляків, в районі вул. Городоцької з'явився німецький парламентар з білим прапором і просив про зустріч. Перша зустріч відбулася неподалік тодішньої фабрики Міколяша (район сучасного Львівського жиркомбінату). Командування 1-ї гірської дивізії делегувало на зустріч ад'ютанта дивізії майора Макса Шранка, який запропонував полякам здати Львів німецьким військам, при тому зазначивши: “Якщо здасте Львів нам, то залишитеся у Європі, якщо ж здастесь більшовикам, то назавжди перейдете до Азії”¹⁷. Такий крок, коли доля Львова вже була вирішена на найвищому рівні, за словами польського дослідника В. Влодаркевіча, був радше справою престижу. Німцям залежало, стверджує дослідник, хоча б на короткий час увійти до Львова, який вони тримали в облозі з 12 вересня¹⁸. Однак поляки відхилили німецькі пропозиції. Наступного дня, 22 вересня 1939 р. до міста увійшла Червона армія.

Зустріч парламентарів була задокументована фотографом. Згодом ця фотографія неодноразово публікувалася у різних фотоальбомах, не завжди пов'язаних з історією оборони Львова. Врешті-решт, один з

¹³ SAW, zesp. WKA.VIII.800.7 (Sztab Frontu Ukrainińskiego), sygn.26, k.5.

¹⁴ Ibidem, 8.

¹⁵ *Історія Львова*. Т.3, 168.

¹⁶ *Франц Гальдер*. Военный дневник. Т. 1. (Москва, 1968), 125.

¹⁷ Witold Lis-Olszewski. [Komentarz do fotografii dot. obrony Lwowa w 1939 r.], Biblioteka Narodowa w Warszawie, Dział rękopisów, sygn. akc. 11.328.

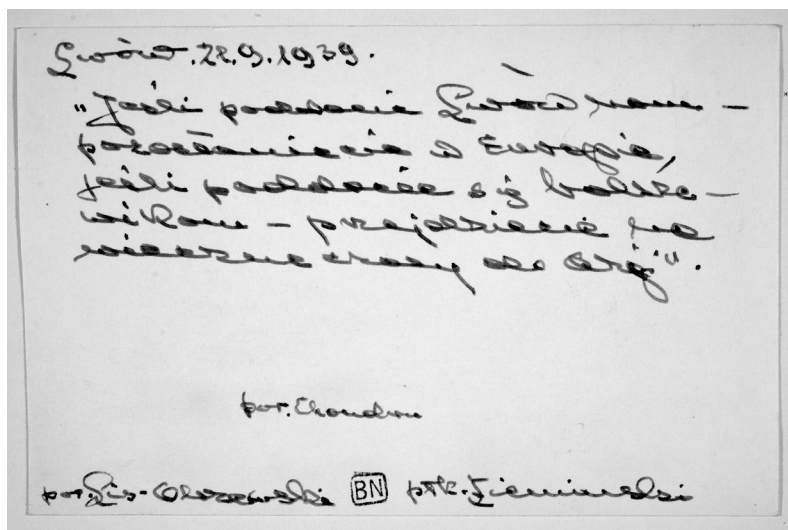
¹⁸ Wojciech Włodarkiewicz. *Lwów 1939*, 185.

«ЯКЩО ЗДАСТЕ ЛЬВІВ НАМ, ТО ЗАЛИШИТЕСЯ У ЄВРОПІ...»

учасників цих переговорів – Вітольд Ліс-Ольшевський, зробив коментар до фотографії з описом цієї зустрічі. Сьогодні цей документ знаходиться у відділі рукописів Національної бібліотеки у Варшаві.

Документ

Lis-Olszewski Witold [Komentarz do fotografii dot. obrony Lwowa w 1939 r.], Biblioteka Narodowa w Warszawie, Dział rękopisów, sygn. akc. 11.328.

Фрагмент спогадів Вітольда Ліс-Ольшевського про оборону Львова у вересні 1939 р. опубліковано у: *Wrzesień 1939 na Kresach w relacjach*. Wybór i opracowanie Czesław K.Grzelak. (Warszawa: Wydawnictwo Neriton, 1999), 348–350.

Wojskowy Instytut Historyczny w Warszawie

Nie mając możliwości dokładnego przestudiowania wydanej przez MON¹⁹ książki pt “Wojna obronna Polski 1939”, wobec zdumiewająco małego nakładu, nieosiągalnej w księgarniach, uważam jednak za swój obowiązek zwrócić Waszą uwagę na to, co w ciągu parogodzinnego przeglądania rzuciło mi się w oczy:

W grupie zdjęć, związanych z obroną Warszawy /str.670/ znalazłem publikowane w albumie Hoffmanna pt “Mit Hitler in Polen” – nic z warszawą²⁰ wspólnego nie mające zdjęcie, dokonane w dniu 21 września 1939 we Lwowie, a dotyczące niezwykle ciekawego – z punktu widzenia historii – fragmentu obrony tego miasta.

Fotografia ta podpisana przez Was jako “Polski parlamentariusz na przedpolach niemieckich pozycji” dotyczy bowiem spotkania przy ul. grodeckiej²¹, na wysokości fabryki Mikołasha, grupy obrońców tego odcinka w składzie: płk Ziemiński (6 PAC), por. rez. Włodzimierz Chondru (1. DAK) z białą flagą w ręku oraz podpisanego, por. rez. Witolda Lis-Olszewskiego (6. DAK), którzy to 2 ostatni przydzieleni byli do 62 DAL mjr. Chrystowskiego.

Grupa niem. strzelców alpejskich, również z białą flagą i trębaczem, wykadrowana odpowiednio w wydawnictwie Hoffmanna, ukazała się ok. południa na naszym przedpolu, prosząc o porozumienie.

D-two obrony Lwowa delegowało do rozmowy pułk. Ziemińskiego /?/, który, udając się na spotkanie przez nasz odcinek, przybrał do asysty 2 znających język niemiecki oficerów, w osobach por. Chondru i mnie.

Spotkanie nastąpiło między liniami frontu – działa nasze były wkopane w jezdnie obok Hotelu Podolskiego, z obstrzałem na lotnisko w Skniłowie: tam Niemcy wezwali nas do złożenia broni i poddania się im ze względu na “całkowicie beznadziejną sytuację”.

Wezwania tego nie traktowaliśmy zbyt poważnie mimo ciężkiego, kilkodziennego bombardowania: liczyliśmy jeszcze na dojsie gen. Sosnkowskiego i pomoc z tzw. przyczółka rumunskiego, gdzie zarządzono dużą koncentrację. Żołnierz, po szeregu wypadach, okrzepł po początkowym zaskoczeniu zadawał Niemcom poważne straty, a o stanie ducha świadczyła coraz częściej dająca się słyszeć piosenka żołnierska.

Na pytanie, dlaczego nie próbują brać nas siłą, odpowiedzieli, że żal im niszczyć tak piękne miasto i prosili o przedłożenie ich wezwania w D-ctwie celem poważnego zastanowienia się nad decyzją, gdyż – /cytuję słowa które w tej sytuacji na zawsze utkwiły w mej pamięci/: “jeśli poddacie Lwów nam – pozostaniecie w Europie, jeśli poddacie się bolszewikom – przejdziecie na wieczne czasy do Azji”.

Następne spotkanie, zgodnie z umową, odbyło się w godzinę później, a my, jak było do przewidzenia, przyniesiliśmy odpowiedź negatywną.

Niemcy nie ustalali w naleganiach by raz jeszcze odnieść się do D-wa Obrony, przy zwróceniu specjalnej uwagi na sytuację zarówno miasta, jak i ludności, a zwłaszcza oficerów, na wypadek dostania się “pod bolszewików”.

Gdy w godzinę później wyszliśmy znowu poza barykadę w celu zaniesienia

---

¹⁹ Ministerstwo Obrony Narodowej

²⁰ Так в авторському тексті.

²¹ У автора з малої літери.

ostatecznej odmowy, po przejściu ok. 100 m zostaliśmy wzięci – w zakrótce na nasze szczęście – ogień karabinów maszynowych a wyniku rykoszetów został poważnie ranny trębacz a lekką ranę odniósł idący z białą flagą kapral. Ciesze się, że jako jedyny żyjący – prawdopodobnie – świadek zdarzenia mogę notatką tą zachować dla historii ten b. charakterystyczny fragment obrony Lwowa w 1939 roku. Trzeba tu jeszcze dodać, że na wiadomość o kapitulacji na rzecz Armii Czerwonej oficerowie kawalerii i artylerii konnej zameldowali się w D-ctwie prosząc o zezwolenie sformowania oddziałów konnych w celu przebiccia się do granicy.

Gen. Langner projektowi temu kategorycznie się sprzeciwił, traktując ściśle przestrzeganie aktu kapitulacji za rzecz honoru, chociaż przerąbanie się przez otaczające nas wówczas oddziały nie przedstawiałoby poważniejszej trudności.

W wyniku tego honorowego podejścia szereg nazwisk kolegów, którzy nie rozmudurowali się, znalazło się później na liście katynskiej.

Tego samego popołudnia przeżyłem jeszcze jedno zdarzenie, które – jak sądze – warto również zachować dla historii.

Pod nieobecność D-cy Dyonu, mjr. Chrystowskiego, otrzymałem telefon z D-ctwa obrony.

Rozmówca, major, którego nazwiska-niestety-już nie pamiętam, wydał rozkaz, który dokładnie cytuje: “Jeśli zobaczy Pan przed sobą jakieś obce, ale nie niemieckie czołgi – przepuści je Pan przez barykadę!”.

Zdumiony w najwyższym stopniu, zameldowałem, że rozkaz jest dla mnie niezrozumiały, na co mój rozmówca, poirytowanym głosem powtórzył mi te same słowa. Gdy ponownie oświadczyłem, że “rozkazu nie rozumiem” zażądał powtórzenia mu mego stopnia i nazwiska i – grożąc konsekwencjami – kazał natychmiast zameldować się w Dctwie.

Parę minut potem, wraz z NN adiutantem naszego Dyonu meldowałem się u podnieconego majora, który domagał się odpowiedzi, czego w rozkazie jego nie rozumiałem.

Poprosiłem raz jeszcze o powtórzenie rozkazu; powtórzył bez komentarzy, słowa wypowiedziane już 2 krotnie poprzednio.

Starając się o maksymalny spokój oświadczyłem, że rozkaz jest niewykonalny, gdyż – jak długo ja żyje – żaden obcy czołg przez moją barykadę nie przejdzie, za które to oświadczenie zagroził mi bezwłocznym postawieniem “pod mur” za niewykonanie rozkazu w czasie wojny.

Do głębi wzburzony oświadczyłem, że dotąd jeszcze nie odmówiłem wykonania niezrozumiałego rozkazu, teraz jednak, w oparciu o regulamin służby wewnętrznej domagam się wydania mi rozkazu na piśmie.

Major aż zaniemówił z oburzenia, poczem grożąc mi sądem wojennym, wypadł do drugiego pokoju, skąd – przez tapicerowane drzwi – słyszałem odgłosy ostrej sprzeczki.

Po chwili drzwi się otwarły, wszedł nieznany mi pułkownik, podszedł z uśmiechem do mnie ze słowami: “teraz ja Panu wydaje rozkaz dla Pańskich armat: jeśli Pan zobaczy przed sobą jakikolwiek obcy czołg – wali Pan jak w kaczy kuper! Czy ten rozkaz Pan zrozumiał?”.

Ze słowami: “tak jest, Panie pułkowniku”, strzeliłem obcasami i uściskałszy prawicę życzliwie uśmiechniętego rozmówcy – wróciłem na pozycję.

Od komentowania tego zajścia całkowicie się wstrzymuję.

ПЕРЕКЛАД

Д-р. Вітольд Ліс-Ольшевський
Варшава, вул. Ставки 1/58
тел. 31.31.64

Варшава, 24.01.1980 р.

Військовий історичний інститут у Варшаві

Не маючи змоги детально вивчити книгу “Оборонна війна Польщі 1939”²², видану Міністерством національної оборони, недоступну в книгарнях через надивовижу невеликий наклад, вважаю своїм обов’язком звернути Вашу увагу на те, що впродовж кількогадинного її перегляду впало мені в очі:

У серії фотографій, пов’язаних з обороною Варшави (с. 670), я натрапив на фотографію, опубліковану в альбомі Гоффманна “З Гітлером у Польщі”²³, яка не має нічого спільного з Варшавою, оскільки зроблена 21 вересня 1939 року у Львові, і стосується надзвичайно цікавого, з точки зору історії, фрагменту оборони цього міста.

Ця фотографія, підписана Вами як “Польський парламентар на передовій німецьких позицій”, стосується зустрічі в районі фабрики Міколяша, що на вул. Городоцькій, групи захисників цієї ділянки, у складі: полковника Земінського²⁴ (6 полк важкої артилерії), поручника резерву Влодзімежа Хондру (1 дивізіон кінної артилерії) з білим прапором у руці, поручника резерву Вітольда Ліс-Ольшевського (6 дивізіон кінної артилерії), двоє останніх були приділені до 62 дивізіону легкої артилерії майора Христовського²⁵.

На фотографії, оформленій у видавництві Гоффманна, відображена група німецьких гірських стрільців із білим прапором і трубачем, яка з’явилася близько полудня перед нашими позиціями і просила про переговори для досягнення порозуміння.

Штаб-квартира оборони Львова уповноважила вести переговори

---

²² *Wojna obronna Polski 1939*. (Warszawa: Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, 1979).

²³ Йдеться про альбом особистого фотографа Адольфа Гітлера Гайнріха Гоффмана, опублікований у жовтні 1939 р. під назвою “Mit Hitler in Polen”, у якому вміщено фото зустрічі німецьких та польських парламентарів, що відбулася у Львові 21 вересня.

²⁴ Вітольд Ліс-Ольшевський помилково подав прізвище Земінський. Йдеться про підполковника Єжи Заневського, який у вересні 1939 р. командував 2 батальйоном 2 полку піхоти, який обороняв один з відтинків західного сектору оборони Львова. Йдеться про сектор між Алеєю Фоша (суч. вул. Чернівецька) і вулицею Янівською (сучасна вул. Шевченка) станом на 14 вересня 1939 р. (*Obrona Lwowa 1939*. Том 1: 1–16 września. – (Warszawa, 2018), 67; T.2: 17–22 września. (Warszawa, 2018), 381).

²⁵ Христовський Луціян (8.10.1896–1940) – у польській армії почав службу з 1920 р., учасник польсько-більшовицької війни. Учасник оборони Львова, майор 62 дивізіону легкої артилерії. Потрапив в радянський полон, страчений у 1940 р. в Харкові (Режим доступу: https://pl.wikipedia.org/wiki/62_Dywizjon_Artylerii_Lekkiej).

полковника Земінського, котрий, збираючись на зустріч, взяв на допомогу двох офіцерів, що володіли німецькою: поручника Хондру і мене.

Зустріч відбулася між лініями фронту²⁶, наші гармати були вкопані при дорозі біля готелю “Подільський”, для обстрілу Скнилівського аеропорту: там німці закликали нас скласти зброю і здатися їм з огляду на «цілковиту безнадійність ситуації».

Ми не сприймали цей заклик надто серйозно, навіть незважаючи на важке, кількадедне бомбардування, бо розраховували на прихід генерала Соснковського і на допомогу з так званого румунського плацдарму, де концентровано великі військові сили. Солдат, по серії вилазок, зміцнів після початкової розгубленості, став надійнішим, завадав німцям серйозних втрат, а про стан його бойового духу свідчила солдатська пісня, яка звучала дедалі частіше.

На питання, чому не пробують взяти нас силою, німці відповідали, що їм шкода руйнувати таке прекрасне місто, і просили передати їх заклик у Штаб оборони, аби серйозно обміркувати рішення, оскільки (цитую слова, котрі у тій ситуації назавжди закарбувалися у моїй пам’яті: “Якщо здасте Львів нам, то залишитесь у Європі, але якщо здастесь більшовикам, то назавжди перейдете до Азії”.

Наступна зустріч, згідно з домовленістю, відбулася через годину, і ми, як можна було передбачити, принесли негативну відповідь.

Німці продовжували наполягати на повторному зверненні до Командування оборони, звертаючи особливу увагу як на ситуацію міста, так і населення, особливо офіцерів, якщо вони потраплять “під більшовиків”.

Коли через годину ми вийшли за барикади аби передати остаточну відмову, то пройшовши близько 100 метрів, потрапили, під короткий на наше щастя, обстріл з кулеметів. В результаті рикошету трубач отримав серйозні поранення, а капрал, що йшов з білим прапором, відбувся легкою раною. Радію, що як єдиний, хто ще, правдоподібно, живий свідок цієї події, можу зберегти цю нотатку для історії, про цей дуже важливий фрагмент оборони Львова у 1939 році. Також слід додати, що на звістку про капітуляцію перед Червоною армією, офіцери кавалерії та кінної артилерії з’явилися в Штаб-квартирі оборони і просили дозволу сформувати кінні відділи, щоб прориватися до кордону.

Генерал Лянґнер був категорично проти цього проекту, вважаючи неухильне дотримання акта капітуляції справою честі, хоча прорватися через війська, що нас оточували у той час для нас не склало б великих труднощів.

Внаслідок цього шляхетного підходу перелік імен колег, які не зрадили честі мундира, пізніше опинився у Катинському списку.

Того післяобіднього дня я пережив ще одну подію, яку, вважаю,

²⁶ Перша зустріч з німецьким парламентарем відбулася о 10.50, друга рівно через годину – о 11.50. Командування 1-ї гірської дивізії прислало на зустріч ад’ютанта дивізії майора Макса Шпанка (*Obrona Lwowa 1939. T.2: Dokumenty 17 – 22 września*. (Warszawa, 2018), 380).

також слід зберегти для історії.

Через відсутність командира дивізіону майора Христовського я отримав телефонний дзвінок із Штаб-квартири оборони. Співрозмовник – майор, прізвища якого, на жаль, уже не пам'ятаю, віддав наказ, який дослівно цитую: “Якщо побачите перед собою чужі, але не німецькі танки – пропустіть їх через барикаду!”.

Надзвичайно здивувавшись, я повідомив, що не розумію наказу, після чого мій співрозмовник сердитим голосом повторив мені ті самі слова. Коли я знову заявив, що “не розумію наказу” він зажадав, щоб я повторив йому свій чин і прізвище і, погрожуючи наслідками, наказав негайно прибути до будівлі командування.

Через кілька хвилин разом з Н.Н., ад'ютантом нашого дивізіону, я доповідав збудженому майорові, який вимагав пояснення, чого я не зрозумів у його наказі.

Я попросив його ще раз повторити наказ, він без коментарів повторив ті самі слова, напередодні сказані вже двічі.

Намагаючись зберегти максимальний спокій, я заявив, що наказ не можливо виконати, бо як довго я житиму, жоден ворожий танк не пройде через мою барикаду, за що мені пригрозив розстрілом за невиконання наказу під час війни.

Глибоко вражений, я заявив, що досі ще не відмовився виконувати незрозумілого наказу, але тепер, зважаючи на правила внутрішньої служби, вимагаю видати письмовий наказ.

Майор аж занімів від обурення, після чого, погрожуючи мені трибуналом, вийшов до іншої кімнати, звідки через оббиті двері я чув звуки гострої сварки.

За мить двері відчинилися, увійшов невідомий мені полковник, усміхаючись, підійшов до мене зі словами: “Тепер я даю Вам накази для Ваших гармат: якщо побачите перед собою будь-який танк – валіть як в куприк качки! Чи зрозуміли Ви цей наказ?”.

Зі словами: “Так, зрозумів, пане полковнику”, я вдарив каблуком об каблук і, потиснувши руку доброзичливо усміхненого співрозмовника, повернувся на позиції. Цілком утримуюся від коментування цього інциденту.

Підпис

Ihor MRAKA. IF YOU GIVE IN TO US, YOU WILL STAY IN EUROPE BUT IF YOU GIVE IN TO SOVIETS, YOU WILL STAY IN ASIA FOREVER.

The article is devoted to the defense of Lviv against German soldiers, which lasted from September 12 to September 22, 1939. Using the published and archival sources the author described the last days of Lviv defense as well as the tries of German troops to enter the city at least for a short time, despite the decision to withdraw them adopted on the highest level. At the meeting, which took place on September 21, German representative tried to convince the Poles to surrender. The meeting is demonstrated by the published photo. The remarks made by Witold Lis-Olschanski show the circumstances of the meeting, the names of the participants and the content of the conversations. At the same time, the document shows an atmosphere that dominated among senior officers and ordinary soldiers in the last days of Lviv defense.

Keywords: Lviv, Polish army, German army, Red army, siege/defense.